

Герасимчук С. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

З 2014 року і по сьогоднішній день росія продовжує порушувати норми міжнародного гуманітарного права та скоювати воєнні злочини. Тривале збройне зіткнення між державами виявляє, що особливо вразливе і не захищене під час збройного конфлікту є цивільне населення. Все частіше цивільні особи стають жертвами. Влучання у домівки мирного населення, загибель випадкових перехожих під час масованих атак, ці і інші випадки, попри заборону нападів на цивільне населення міжнародним гуманітарним правом, зумовлює пошук нових методів захисту цивільного населення. Правове регулювання цивільного захисту під час війни регламентується Конвенцією про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV), що була прийнята 12 серпня 1949 року у м. Женеві. Але вже в 1977 році під час виникнення масштабного національно-визвольного руху стало зрозуміло, що даних документів недостатньо для забезпечення та гарантування прав людини, наслідком чого стало прийняття двох додаткових протоколів: Додатковий протокол I до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів та Додатковий протокол II до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру. Дані конвенції застосовуються у разі оголошеної війни або будь-якого збройного конфлікту, навіть якщо одна з воюючих сторін не визнає стану війни, і у разі окупації території, навіть якщо ця окупація не зустрінє збройного опору. Положення Женевських конвенцій є обов'язковими як для країн що їх ратифікували, нейтральних країн, так і тих, хто не є учасником згаданих конвенцій [1, с.104]. Додатковий протокол I 1977 року у ст. 50 регламентує, що цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до таких трьох категорій: особовий склад збройних сил сторони конфлікту; члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил [2]. З вищезазначеного випливає, що якщо особа не належить до перелічених категорій осіб, вона вважається цивільною і користується захистом. Тобто у разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою. До особливо вразливої категорії цивільних осіб підпадають жінки та діти, які потребують особливого правового захисту. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року, дитиною визнає кожну людську істоту до досягнення нею 18-річного віку [3]. Даний документ також встановлює обов'язок держав-учасниць вжиття всіх можливих заходів для запобігання участі у воєнних діях

осіб, які не досягли 15-річного віку. Також важливою є Резолюція Європарламенту про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року. Окрім засудження військової агресії РФ проти України, Європарламент вказав на необхідність співпраці європейського співтовариства у сфері боротьби з такими явищами, як: торгівля жінками і дітьми, сексуальне насильство, гендерне насильство і множинна дискримінація; надання системної допомоги Україні по фіксуванню воєнних злочинів проти цивільного населення, зокрема проти жінок і дітей, і притягненню винних до відповідальності за національним та міжнародним правом [4]. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок в своїй загальній рекомендації No 19 (1992) визнав, що «війни, збройні конфлікти і окупація територій часто ведуть до зростання проституції, торгівлі жінками та сексуальних посягань на жінок, що вимагає конкретних заходів захисту і покарання». Подібного роду насильство здійснюють як державні, так і недержавні суб'єкти [5, с. 300]. У сучасному світі вживається термін «уразливі особи» чи «маломобільні особи», який включає в себе: осіб з інвалідністю, вагітних жінок, осіб, що супроводжують маленьких дітей, літніх осіб, осіб з тимчасовими функціональними порушеннями та інші. У цілому такі особи, навіть за умов перебування не у місцях ведення бойових дій чи на окупованій території, опосередковано стають «непрямими жертвами збройного конфлікту», оскільки в умовах збройного конфлікту у них, до прикладу, відсутня медична допомога. Серед таких осіб вирізняються онкологічні пацієнти, інфекційні пацієнти, паліативні пацієнти, пацієнти з розладами психіатричного здоров'я, хворі діти. Саме такі цивільні особи під час збройного конфлікту є найбільш незахищеними категоріями осіб. Щодо погіршення їхнього здоров'я на жаль не ведеться фіксація таких фактів у взаємозв'язку з першопричиною – веденням Росією бойових дій на території України [6, с. 610]. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко встановлюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. Так, згідно з п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I, стосовно цивільного населення заборонено напади невибіркового характеру, а також напади в порядку репресалій, якими є напади, не спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поразяють воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [1, с. 104] Так, до нападів невибіркового характеру варто віднести напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти, напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку уражають воєнні об'єкти та цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх [2]. Як слушно відмічає Падалка М.А., у своїй

науковій роботі, що міжнародні договори у сфері захисту прав людини продовжують діяти навіть під час збройних конфліктів. Міжнародний Суд ООН, у своєму Консультативному висновку щодо законності погрози ядерною зброєю або її застосування зазначив, що захист, який надає Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, не припиняється під час війни, за виключенням випадків передбачених ст. 4 Міжнародного Пакту. Сучасне міжнародне право, що застосовується під час збройних конфліктів, передбачає надання цивільному населенню і окремим цивільним особам як загального, так і спеціального захисту від наслідків воєнних дій [7].

Незважаючи на наявність міжнародних механізмів захисту цивільного населення та існування правового регулювання, все одно продовжує існувати порушення прав цивільного захисту населення під час війни. На жаль, Женевські конвенції не дотримуються через відсутність механізму контролю дотримання їх норм, реакція світової спільноти на порушення норм міжнародного гуманітарного права. Відсутні норми міжнародного гуманітарного права які б забезпечували процес реалізації державного примусу до держави агресора. Звичайно відбувається документування військових злочинів, але норми міжнародного гуманітарного права все ж таки потребують оновлення в частині механізму реалізації міжнародного примусу. Сам характер військових дій неодмінно породжує руйнування, порушення прав свобод та інтересів цивільного населення. Повністю погоджуємося з думкою Клапоушак Д.С., що повне дотримання прав та свобод людини в умовах війни фактично неможливе, і єдиним механізмом врегулювання питання забезпечення прав людини під час збройних конфліктів є прагнення самих учасників мінімізувати втрати серед цивільного населення [8, с. 297].

На даний час існують такі правові механізми захисту цивільного населення під час збройних конфліктів.

Міжнародні суди та трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд (МКС), що має юрисдикцію розслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у вчиненні військових злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Україна підписала Римський статут, проте не завершила процес його ратифікації. 30.06.2019 р. набрала чинності частина 6, ст. 124 Конституції України, в якій йдеться, що «Україна може визнати юрисдикцію МКС на умовах визначених Римським Статутом Міжнародного кримінального суду». Враховуючи визнання Україною юрисдикції МКС з 2014 року, вказана міжнародна інституція також може здійснювати власне розслідування.

Міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, відіграють важливу роль у захисті прав цивільного населення під час воєнних дій. Вони здійснюють моніторинг ситуації, надають гуманітарну допомогу та сприяють дотриманню міжнародного права.

Документування порушень прав цивільного населення є важливим аспектом забезпечення справедливості та відновлення прав. Це включає збір доказів, свідчень, медичних довідок та інших документів, що підтверджують порушення.

Список використаних джерел:

1. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. №17. С. 101-107
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 27.01.2025)
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 27.01.2025)
4. Резолюція про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022 року. *Legislative Observatory*. URL: [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2022/2633\(RSP\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2022/2633(RSP)) (дата звернення: 27.01.2025)
5. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство*. 2022 № 6. С. 299-306
6. Царенко О. М., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порухення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* с. 607-611
7. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій: серія Право*. 2022 № 6.
[URL:file:///D:/User/Downloads/01_10_6_2022_%D0%9F%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0.pdf](file:///D:/User/Downloads/01_10_6_2022_%D0%9F%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0.pdf)
8. Клапоушак Д. С. Щодо міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 77, ч.2 С. 294-298.